

Polyxena z Lobkovic v zrcadle literatury

Příspěvek ke vztahu historiografie a beletrie

Veronika Pernicová

Abstract: Polyxena of Lobkowitz in the Mirror of Literature. A Contribution to the Relationship between Historiography and Fiction

The study deals with different forms of depiction of Polyxena of Lobkowitz primarily in Czech fiction literature from the end of the 19th century to the present. Using the example of this important character of early modern Bohemia, it examines the influence of critical historical research on her afterlife, which concerns mainly fiction. It also pays attention to specific examples of authors' inspiration based not only on modern historiography. It also draws attention to some significant deviations of the examined titles from historical research and places the works of fiction in a contemporary context, which in certain periods largely determined the manner of literary treatment of Polyxena of Lobkowitz.

Keywords: Polyxena of Lobkowitz; literary fiction; historiography; culture history

DOI: 10.14712/30298393.2025.13

Polyxena z Lobkovic¹ bezesporu patří mezi nejznámější ženské osobnosti českého raného novověku. Zatímco její život se dočkal mnoha historio-
grafických zpracování, jejímu kulturnímu obrazu až do současnosti velká
pozornost věnována nebyla.² Kulturním obrazem v tomto případě rozu-
míme primárně její vyobrazení v beletristické literatuře, protože v jiných
uměleckých odvětvích se až na drobné výjimky neobjevuje.³ Cílem před-
kládaného textu je seznámit čtenáře s pojetím Polyxeny z Lobkovic v pře-
vážně česky psané⁴ beletristické literatuře od druhé poloviny 19. století
do současnosti.⁵ Na konkrétním příkladu tak bude popsán poměr mezi
historiografií a beletrií. Zatímco v dřívějších dobách na sebe byly beletrie
a odborné dějepisectví často těsně navázány,⁶ v současnosti se ve velké vět-

1) V této studii jsme zvolili užívání pojmenování Polyxena z Lobkovic. Byť se nejedná o historicky zcela správnou formu, odpovídá jejímu označování v moderní historiografii (zejm. v dílech Marie Ryantové). Lze říci, že v této podobě je též zapsána do širšího všeobecného povědomí a stejně se objevuje též ve veřejném prostoru. Ohled lze v tomto případě vzít také na skutečnost, že v manželství se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic strávila nejdelší úsek svého života.

2) Jejímu beletristickému vyobrazení se částečně věnovaly: Jitka RAUCHOVÁ, *Obraz posledních Rožmberků v literárním a filmovém zrcadle*, in: Světy posledních Rožmberků, Václav Bůžek a kol., Praha 2011, s. 644; Marie RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, Praha² 2022, s. 11n, 16. Prvním dílem, které se na toto téma blíže zaměřilo, je práce, z níž tato studie primárně vychází (Veronika PERNICOVÁ, *Beletristický obraz Polyxeny z Lobkovic od 19. století do současnosti v kontextu české historiografie*, Praha 2024. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy).

3) Polyxena se objevuje v historizující malbě 19. století v díle Václava Brožíka, pravděpodobně jediným jejím audiovizuálním vyobrazením je část pořadu DějePIC! na ČT :D (*DějePIC!, ČT :D, Poslední Rožmberk* [online], 2023 [citováno dne: 27. 9. 2024]. Dostupné také z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/11690190484-dejepic/420234100101008/>), určitou pozornost jí ale věnují také média (např. Lenka BOBÍKOVÁ, *První dáma království, krásná i chytrá Polyxena z Pernštejna* [online], 2015 [citováno dne: 27. 9. 2024]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/zena-styl-prvni-dama-kralovstvi-krasna-i-chytra-polyxena-z-pernstejna-41814>; Matěj SVĚŘÁK, *Milovaná a nenáviděná Polyxena. Otrásla českou šlechtou, a to jí nebylo odpuštěno* [online], 2023 [citováno dne: 27. 9. 2024]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/polyxena-lobkovic-pernstejnove-dejiny-cesko-baroko-rekatolizace-rudolf-ii-inspirativni-zeny.A231128_101245_domaci_svm).

4) Tato studie pracuje též s díly dvou německy píšících autorů, Ludwiga Rellstaba a Richarda Dübella, která však vyšla v českém překladu.

5) Analyzována zde budou beletristická díla vycházející během celého vytyčeného časového úseku, nejvýraznější se však zaměříme na romány vydané od druhé poloviny 20. století. Až do padesátých let 20. století se totiž postava Polyxeny v krásné literatuře objevuje spíše epizodicky, větší pozornosti a prostoru se jí dostává až právě v posledních zhruba sedmdesáti letech.

6) Z autorů, jejichž díla jsou využita i v tomto textu, se jedná např. o Josefa Svátka nebo Zikmunda Wintera.

šině případů⁷ jedná o oddělené záležitosti. Pokud nejsou autoři historické prózy sami historiky, je na místě klást otázku, odkud čerpají při psaní svých děl informace a nakolik jsou s historiografií ve shodě či rozporu. Pohlédnout na problematiku tohoto vztahu je zajímavé i z hlediska dojmu, který si laická veřejnost na základě četby beletrie odnáší. Je třeba zdůraznit, že tato studie nemá literárněvědné ambice a téma zpracovává z pohledu dějepisectví. Hodnocena zde nebude ani kvalita jednotlivých beletristických děl, byť se samozřejmě různí. Stejně tak se pochopitelně nejedná o díla, která by se na utváření Polyxenina obrazu podílela stejnou měrou. Různí se jejich náklad, počet vydání i cílová skupina čtenářů, kterým byla určena.

Polyxena z Lobkovic a moderní historická věda

Než se zaměříme na beletristická zpracování Polyxeny z Lobkovic, je třeba alespoň stručně přiblížit pohled, který na její osobnost upírají odborná historická pojednání. Bližší pozornost jí věnují zejména práce vydané po roce 1970, při pokusu o popsání obrazu Polyxeny v historiografické literatuře se tedy zaměříme primárně na ně. Nejprve zde však připomeneme nejvýznamnější starší díla a edice, které se jí (být někdy spíše okrajově) zabývají a na dobový pohled i povědomí o její osobě zajisté měly vliv. První prací, která mohla utvářet její obraz, je *Slavín žen českých* spisovatelky Terézy Novákové.⁸ V něm zevrubně vykresluje Polyxeninu životní dráhu a dá se říci, že ji s výjimkou příslušnosti ke katolické šlechtě nepopisuje nikterak negativně. Nejedná se však o dílo, které bychom mohli striktně zařadit do kategorie odborných prací, pohybuje se spíše na pomezí krásné literatury a historiografie, dnes bychom jej zařadili do tzv. literatury faktu. Další významnou publikací, tentokrát již z pera historika, jsou *Královny, kněžny a velké ženy české* Karla Stloukala,⁹ který Polyxeně ve své knize věnuje samostatnou kapitolou. Jedná se o dílo, o němž lze říci, že se na vývoji obrazu Polyxeny podepsalo – do určité míry z něj čerpají moderní historiografové, neznámé však nezůstalo ani beletristům, čemuž

7) Některé současné tituly přesto pracují jak s rovinou historiografickou, tak beletristickou, např. *Životice* Karin Lednické.

8) Teréza NOVÁKOVÁ, *Slavín žen českých*, Praha 1894.

9) Karel STLOUKAL, *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940.

zde bude též věnována pozornost. V menší míře se na osobnost Polyxeny zaměřují ve svých knihách též další autoři – jako příklad lze uvést titul Bohdana Chudoby *Španělé na Bílé hoře*¹⁰ nebo práci určenou spíše široké než odborné veřejnosti *Zlatý věk růží* Františka Kavky.¹¹ Opomenout není možné ani publikované edice pramenů. Kromě opakovaně vydaných *Životů posledních Rožmberků* kronikáře Václava Březana¹² se publikování dočkala též část Polyxeniny korespondence.¹³ Zdaleka největšímu prostoru se v historiografii této ženě začalo dostávat po roce 1970. Nelze zde neupozornit na skutečnost, že s neobjektivnějším přístupem k její osobě se setkáváme u nejmladší generace historiků.

Pokud se na tato její zpracování blíže zaměříme, je možné zachytit témata, která alespoň část autorů shodně vyzdvihuje. To lze přičítat zejména skutečnosti, že se pohled moderního dějepisceví na Polyxenu z Lobkovic v posledních padesáti letech příliš neměnil, byť samozřejmě došlo k jeho určitému vývoji a nelze ho také označit za zcela jednotný.

Většina historiografických prací neopomene alespoň zmínit Polyxenin původ, spíše než jejím dětstvím se však zabývá perněštejskou domácností a osobnostmi jejích rodičů, Vratislava z Pernštejna a Marie Manrique de Lara.¹⁴ Větší pozornosti se jí dostává již jako potenciální vhodné, společensky vysoce postavené katolické nevěstě, která však vzešla z na poměry vysoké šlechty neutěšených ekonomických poměrů perněštejské rodiny.¹⁵ Následná svatba s Vilémem z Rožmberka je v odborné literatuře dokonce

10) Bohdan CHUDOBA, *Španělé na Bílé hoře*, Praha 1945.

11) František KAVKA, *Zlatý věk růží*, České Budějovice 1966.

12) Václav BŘEZAN, *Poslední Rožmberkové*, Josef Dostál (ed.), Praha 1941; Václav BŘEZAN, *Wáclawa Březana Żywot Wiléma z Rosenberka*, Josef Pečířka – Václav Vladivoj Tomek (eds.), Praha 1847.

13) Část Polyxeniny korespondence byla publikována již v 19. století v edici František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869; korespondenci se v sedmdesátých letech 20. století zabýval také Miroslav VOLF, *Zdeněk a Polyxena z Lobkovic za povstání a po něm ve světle své korespondence*, Praha 1972.

14) Posledním Pernštejnům se blíže věnují zejm. Charlotte FRITZOVÁ – Jiří RŮŽIČKA, *Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna (1555)*, in: Sborník prací východočeských archivů 3, František Fajman (ed.), Hradec Králové 1975; Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha² 2012, s. 185–281.

15) Sňatkovému potenciálu Polyxeny se věnují např. Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha³ 1996, s. 23n.; Pavel MAREK, *Pernštejské ženy. Marie Manrique de Lara a její dcery ve službách habsburské dynastie*, Praha 2018, s. 181; M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, s. 71; P. VOREL, *Páni z Pernštejna*, s. 262n.

jedním z nejvíce připomínaných momentů jejího života.¹⁶ Coby manželku rožmberského vladaře Polyxenu historici popisují jako ženu s vysokými výdaji, které se negativně podepisovaly na stavu rodové pokladnice.¹⁷ V souvislosti s rožmberským majetkem je hojně zmiňováno také její nabytí roudnického panství a dalších statků.¹⁸ Připomíná se rovněž vztah obou manželů, zejména Polyxenina citově chladná zdvořilost, s níž k Vilémovi z Rožmberka přistupovala.¹⁹ Nelze opomenout ani její účast na Vilémově pohřbu.²⁰

Zcela nová kapitola jejího života se pak otevírá v době jedenáct let trvajících vdovství. Kromě společenského postavení bývá zdůrazňována zejména její role v proslulém pernstejnském salónu²¹ a také podíl na snaze zasáhnout do problému rožmberského dědictví.²² Významným tématem v odborném dějepisectví je rovněž Polyxenina hospodářská činnost, zejména správa roudnického panství a úspěšné nabývání dalších statků.²³

16) Svatbu podrobně popisují např. J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 18–29; P. MAREK, *Pernštejnské ženy*, s. 186–188; M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, s. 117–134.

17) Např. Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance*, Praha 1989, s. 234; TÝŽ, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, Praha² 2011, s. 433; M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, s. 136.

18) Např. Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002, s. 361; J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 65; P. MAREK, *Pernštejnské ženy*, s. 212; J. PÁNEK, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, s. 435–438; M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, s. 184–186.

19) Vztah obou manželů zpracovávají např. J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 65; P. MAREK, *Pernštejnské ženy*, s. 192; J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 226; TÝŽ, *Vilém z Rožmberka. Politik smíru*, s. 325; M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, s. 135n.

20) Kromě literatury zaměřené primárně na poslední Rožmberky jej zpracovávají zejm. J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 63n; M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, s. 176–181.

21) K pernstejnskému salonu blíže např. V. BŮŽEK – J. HRDLIČKA – P. KRÁL – Z. VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, s. 104, 336; J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 87–91; P. MAREK, *Pernštejnské ženy*, s. 218; M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, s. 217–225; P. VOREL, *Páni z Pernštejna*, s. 265n.

22) Tuto snahu popisují např. V. BŮŽEK a kol., *Světy posledních Rožmberků*, s. 21; J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 71; J. PÁNEK, *Poslední Rožmberkové*, s. 290.

23) Hospodářské činnosti Polyxeny z Lobkovic v tomto období se ve svých dílech nejvíce věnuje Marie Ryantová, např. M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost; TÁŽ, Ženy v pozadí, či jako aktivní hospodářky? Podíl šlechticů na hospodaření a správě raně novověkého velkostatku*, in: *Theatrum historiae*, 2023, s. 31–48.

Jejímu druhému manželství uzavřenému se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic je věnováno více pozornosti než manželství prvnímu. Zdůrazňován bývá zejména vztah obou manželů, včetně určité Polyxeniny emancipace.²⁴ Ta se projevovala i v důvěře, se kterou jí Zdeněk Vojtěch, zejména v době své nepřítomnosti, svěřil správu rodových panství, byť se na ní sám také podílel.²⁵ Opomenuta nezůstala ani její role matky lobkovického dědice.²⁶ V době Polyxenina druhého vdovství a na sklonku jejího života bývá pozornost věnována podpoře církve.²⁷ Tématy, která se v historiografii objevovala napříč všemi Polyxeninými životními etapami, jsou její příslušnost k české katolické šlechtě, částečně španělský původ a také hluboká víra a celoživotní podpora církve.²⁸

I přes občasný nesoulad mezi pohledy jednotlivých historiků na osobnost Polyxeny a současně s ohledem na vývoj historického bádání za posledních padesát let lze říci, že se její celkový obraz v českém odborném dějepisectví příliš neměnil a je spíše jednotný. Pokud se ale zaměříme na její vyobrazení v beletristické literatuře, zjistíme, že se jedná o poněkud komplikovanější otázku.

Beletristická vyobrazení Polyxeny z Lobkovic

Jak bylo již výše zmíněno, tato studie je založena na analýze beletristických děl, ve kterých se Polyxena z Lobkovic objevuje jakožto literární postava. Zaměříme se na tituly vydávané od druhé poloviny 19. století do

24) Vztah manželů popsal zejména P. Marek, např. Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005; TÝŽ, *Pernštejnské ženy*, s. 257–265; TÝŽ, *Poselství lásky a osamění. Manželské soužití Zdeňka a Polyxeny z Lobkovic*, Historický obzor 5–6, 2001, s. 114–119.

25) Zapojení do hospodářských činností obou manželů blíže objasňuje P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 78.

26) Polyxeninu roli matky zpracovává zejm. Pavel MAREK, *Matka a syn (Polyxena Lobkovická a Václav Eusebius z Lobkovic)*, Česko-slovenská historická ročenka, 2001, s. 195–201.

27) Např. věnování sošky Jezulátka bosým karmelitánům, P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 97; J. JANÁČEK, *Ženy české renesance*, s. 201; P. MAREK, *Pernštejnské ženy*, s. 370; M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, s. 397.

28) Otázkou víry a zbožnosti se zabývá zejm. P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 85–102.

současnosti. Za překvapivé lze považovat již samotné zjištění, že se jich podařilo odhalit 37.²⁹

Ve druhé polovině 19. století se Polyxenina osobnost poprvé objevila v dílech Josefa Svátka *Bitva bělohorská*³⁰ a *Pasovští v Praze*.³¹ V době mezi vydáními těchto dvou Svátkových knih stihl vyjít první díl několikasvazkového románu *Tři léta z třiceti* německého spisovatele Ludwiga Rellstaba.³² Na její postavu lze pak narazit i v posledním, čtvrtém díle tohoto počínu.³³ V první polovině 20. století se s Polyxenou můžeme setkat v dílech Mistra Kampanus Zikmunda Wintera,³⁴ *Pomsta Emanuela Zítka*³⁵ a ve dvou románech Františka Čečetky, *Dobrodruh*³⁶ a *Národ*.³⁷ Ke konci padesátých let se jí začala věnovat Nina Bonhardová, která ji nechala postupně vystoupit v na sebe navazujících románech *Selský mor*,³⁸ *Polyxena*³⁹ a *Hodina závratí*.⁴⁰ Do konce 20. století se tato šlechtična objevuje ještě v dílech *Veliké theatrum*⁴¹ a *Život alchymistův* Václava Kaplického,⁴² *Alchymista* Františka Marka,⁴³ *Když kohout dozpíval* Aleny Vrbové⁴⁴ a *Lékař umírajícího času* Vladimíra Körnera.⁴⁵ Lze říci, že po roce 2000 zájem spisovatelů historické prózy o osobnost Polyxeny oproti předchozím obdobím narostl, do roku 2015 vystupuje v dílech *Zaslíbené město. Zrození Golema* Karla Štorkána,⁴⁶ *Čas čarodějů* Ludmily Vaňkové,⁴⁷ *Ve stínu pětিলisté růže*⁴⁸ a *Poslední slovo má ďábel*

29) Do tohoto počtu byla zahrnuta všechna díla, ve kterých se postava Polyxeny z Lobkovic objevuje, míra jejího zapojení do děje je však různá (od okrajového vystoupení až po hlavní hrdinku). Pro účely tohoto textu byly využity zejména tituly, kde alespoň aktivně vystupuje.

30) Josef SVÁTEK, *Bitva Bělohorská*, Praha 1868.

31) Josef SVÁTEK, *Pasovští v Praze*, Praha 1870.

32) Ludwig RELLSTAB, *Tři léta z třiceti*. Díl I, Praha 1869.

33) TÝŽ, *Tři léta z třiceti*. Díl 4, Praha 1872.

34) Zikmund WINTER, *Mistr Kampanus*, Praha 1909.

35) Emanuel ZÍTEK, *Pomsta*, Praha 1927.

36) František ČEČETKA, *Dobrodruh*, Praha 1924.

37) TÝŽ, *Národ*, Praha 1938.

38) Nina BONHARDOVÁ, *Selský mor*, Praha 1957.

39) TÁŽ, *Polyxena*, Praha 1959.

40) TÁŽ, *Hodina závratí*, Praha 1975.

41) Václav KAPLICKÝ, *Veliké theatrum*, Praha 1977.

42) TÝŽ, *Život alchymistův*, Praha 1980.

43) František MAREK, *Alchymista*, Praha 1981.

44) Alena VRBOVÁ, *Když kohout dozpíval*, Praha 1981.

45) Vladimír KÖRNER, *Lékař umírajícího času*, Praha 1984.

46) Karel ŠTORKÁN, *Zaslíbené město. Zrození Golema*, Praha 2005.

47) Ludmila VAŇKOVÁ, *Čas čarodějů*, Praha 2006.

48) Jan BAUER, *Ve stínu pětিলisté růže*, Brno 2007.

Jana Bauera,⁴⁹ *Konec hodokvasu*,⁵⁰ *Marné návraty*⁵¹ a *Nekorunovaná královna* Zory Beránkové,⁵² *Poslední láska Petra Voka* Anny Březinové,⁵³ *Rozmary lásky. Poslední paní rožmberská* Jaroslavy Černé,⁵⁴ *Záhadný úsměv Polyxeny z Lobkovic* Vladimíra Přibského,⁵⁵ *Strážci Dáblvy bible* německého spisovatele Richarda Dübella,⁵⁶ *Co mi báby povídaly* Evy Marie Zitkové⁵⁷ a *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic* Jiřího Hanibala.⁵⁸ Nejnovějším vydaným románem, v němž Polyxena vystupuje, je další dílo z pera Jaroslavy Černé, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*.⁵⁹

Na zde uvedeném výčtu románů, v nichž jejich autoři postavu Polyxeny z Lobkovic zpracovali, lze pozorovat, že nebyla ve sledovaném období vydávána rovnoměrně. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století vystupuje Polyxena v poměrně krátkém časovém rozpětí hned ve čtyřech knihách, jedná se nicméně o díla dvou autorů – Josefa Svátka a Ludwiga Rellstaba, a v jednom případě jde o dva díly téhož románu. Následně nastává určitá odmlka až do vydání *Mistra Kampana* na konci prvního desetiletí 20. století. Od něj až do poloviny sedmdesátých let je publikování jednotlivých titulů rozloženo vcelku rovnoměrně. Na jedno desetiletí průměrně připadá přibližně jedna nově vydaná kniha, ve dvou případech se ovšem jedná o dvě díla stejného autora. Většího zájmu se Polyxeně z Lobkovic jako literární postavě začalo dostávat až od poloviny sedmdesátých let. Během následujícího desetiletí tak bylo vydáno šest nových historických románů, v nichž se objevuje. Zároveň také v osmdesátých letech došlo k opětovnému vydání některých z těchto knih,⁶⁰ což lze vysvětlit dobovou poptávkou po tomto typu literatury a také popularitou souvisejících témat, například posledních Rožmberků. V období následujícím bezprostředně po sametové

49) Jan BAUER, *Poslední slovo má ďábel*, Brno 2008.

50) Zora BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, Praha 2007.

51) TÁŽ, *Marné návraty*, Praha 2007.

52) TÁŽ, *Nekorunovaná královna*, Praha 2012.

53) Anna BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*, Brno 2009.

54) Jaroslava ČERNÁ, *Rozmary lásky. Poslední paní rožmberská*, Frýdek-Místek 2009.

55) Vladimír PŘIBSKÝ, *Záhadný úsměv Polyxeny z Lobkovic*, Praha 2010.

56) Richard DÜBELL, *Strážci Dáblvy bible*, Brno 2011.

57) Eva Marie ZITKOVÁ, *Co mi báby povídaly*, Volary 2012.

58) Jiří HANIBAL, *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic*, Praha 2015.

59) Jaroslava ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*, Frýdek-Místek 2024.

60) Např. Nina BONHARDOVÁ, *Polyxena*, Praha³ 1985; Alena VRBOVÁ, *Když kohout dozpíval*, Praha² 1987.

revoluci naopak zájem spisovatelů o její osobnost upadá. Tuto skutečnost lze přičíst celkové změně tematického rámce související s celospolečenskou transformací a také přílivu zahraniční literatury. Nejvýrazněji se objevuje v titulech vydaných v posledních dvaceti letech.

Je ovšem třeba zdůraznit, že díla, která jsou zde uváděna, sice spojuje postava Polyxeny z Lobkovic, ale zároveň se mezi sebou často v mnohém liší. Ať už jde o míru zapojení její osobnosti do děje jednotlivých příběhů – od knih, kde se vyskytne spíše okrajově, až po romány, kde figuruje jako hlavní postava – nebo o žánry a hlavní témata jednotlivých knih. Mezi žánry, jak by se ostatně dalo očekávat, z velké části převládá klasický historický román. Nalezneme zde ale i několik biografických románů,⁶¹ milostné romány,⁶² thrillery⁶³ a jedno dílo s prvky science fiction.⁶⁴ Výčet hlavních témat těchto knih je též poměrně pestrý. Nejprve se zde zaměříme na ta díla, v nichž Polyxena vystupuje jako vedlejší postava.

Nejvýraznějším tématem, které lze napříč těmito knihami nalézt, jsou Rožmberkové.⁶⁵ Opakovaný výskyt Polyxeny právě v těchto dílech není nikterak překvapivý, přihlédneme-li k tomu, kolik prostoru je Rožmberkům ve srovnání s jinými šlechtickými rody věnováno nejen v literatuře, ale i ve veřejném prostoru.⁶⁶ V dílech zaměřených na poslední příslušníky tohoto rodu vystupuje Polyxena obvykle jako manželka Viléma z Rožmberka (případně jako jeho nevěsta, nebo naopak jako vdova). Pohlédneme-li na její postavu optikou rožmberských románů, příliš příznivý obraz se nám nenaskytne. Polyxena zde působí zejména jako nezlomná katolička,⁶⁷ která značným způsobem přispívá ke zhoršení už tak špatného stavu

61) Např. Z. BERÁNKOVÁ, *Nekorunovaná královna*; František ČEČETKA, *Dobrodruh*, Praha² 1930; J. HANIBAL, *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic*; V. KAPLICKÝ, *Život alchymistův*; F. MAREK, *Alchymista*.

62) A. BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*; J. ČERNÁ, *Rozmary lásky. Poslední paní rožmberská*.

63) J. BAUER, *Poslední slovo má ďábel*; TÝŽ, *Ve stínu pětileté růže*; R. DÜBELL, *Strážci Dáblův bible*.

64) Ludmila VAŇKOVÁ, *Čas čarodějů*, Praha² 2010.

65) Zejm. N. BONHARDOVÁ, *Hodina závratí*; TÁŽ, *Polyxena*, Praha³ 1985; TÁŽ, *Selský mor*, Praha³ 1982; A. BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*; J. ČERNÁ, *Rozmary lásky. Poslední paní rožmberská*; E. ZITKOVÁ, *Co mi báby povídaly*.

66) Rožmberskému kulturnímu obrazu se věnuje zejm. J. RAUCHOVÁ, *Obraz posledních Rožmberků v literárním a filmovém zrcadle*.

67) Tento motiv se objevuje zejm. v díle Niny Bonhardové, např. N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 16, 58, 65.

rožmberských financí.⁶⁸ Značně tematizovanou se stává také potřeba získání dědice,⁶⁹ kterého měl bezdětnému čtyřnásobnému vdovci Vilémovi z Rožmberka přinést právě sňatek s Polyxenou z Pernštejna.

Dalším výrazným a pravděpodobně méně očekávatelným tématem jsou alchymisté. V románech na ně zaměřených, zejména pak na postavu Edwarda Kelleyho, je zároveň přítomný rožmberský motiv – část děje se vždy odehrává na dvoře Viléma z Rožmberka v době, kdy alchymisté působili v jeho službách.⁷⁰ I tentokrát je tematizována nutnost zajištění dědice rodu, k čemuž mají alchymisté dopomoci.⁷¹ Obraz Polyxeny, která zde vystupuje opět zejména jako manželka Viléma z Rožmberka, v těchto dílech také není nikterak pozitivní. V některých případech dokonce dochází z její strany k navazování mimomanželských milostných vztahů, dvakrát dokonce přímo s Edwardem Kelleyem.⁷²

U další skupiny knih, ve kterých Polyxena jako literární postava vystupuje, bychom mohli označit za hlavní námět dějiny počátku 17. století, především české stavovské povstání. Polyxena se v nich objevuje zpravidla epizodicky. Důraz nebývá kladen na její soukromý život, ale spíše na události, v nichž sehrála všeobecně známou roli. Zobrazena je tedy například při vpádu pasovských do Prahy, když poskytne úkryt Jindřichu Matyášovi Thurnovi⁷³ nebo při vyjednávání se vzbouřenými stavy po defenestraci.⁷⁴ Ve dvou případech jí autoři přisoudili roli divačky při staroměstské exekuci.⁷⁵ Vyobrazena je také jako osoba důležitá pro společenské dění.⁷⁶

Postava Polyxeny se ale objevuje i ve dvou dílech, která se od ostatních odlišují nejen tematicky. V prvním případě se jedná o *Zaslíbené město. Zrození Golema*. Specifické je tím, že jeho autor zřejmě disponoval

68) Např. A. BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*, s. 167; E. ZITKOVÁ, *Co mi báby povídaly*, s. 36.

69) Např. N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 15; J. ČERNÁ, *Rozmary lásky. Poslední paní rožmberská*, s. 194; E. ZITKOVÁ, *Co mi báby povídaly*, s. 35.

70) J. BAUER, *Ve stínu pětিলisté růže*; TÝŽ, *Poslední slovo má ďábel*; F. ČEČETKA, *Dobrodruh*; V. KAPLICKÝ, *Život alchymistův*; F. MAREK, *Alchymista*.

71) J. BAUER, *Ve stínu pětিলisté růže*, s. 75n; F. MAREK, *Alchymista*, s. 173nn.

72) F. ČEČETKA, *Dobrodruh*, s. 58–64; J. BAUER, *Poslední slovo má ďábel*, s. 64nn.

73) Josef SVÁTEK, *Pasovští v Praze*, Praha⁴ 1927, s. 354, 402n.

74) Např. L. RELSTAB, *Tři léta z třiceti. Díl 1*, s. 172n; J. SVÁTEK, *Bitva Bělohorská*, s. 331.

75) Václav KAPLICKÝ, *Veliké theatrum*, Praha² 1980, s. 184; Zikmund WINTER, *Mistr Kampanus*, Praha⁴ 1927, s. 216.

76) Např. V. KAPLICKÝ, *Veliké theatrum*, s. 89; Z. WINTER, *Mistr Kampanus*, s. 187–195.

minimálními znalostmi a zcela nepochopil Polyxeniny rodinné vztahy, když ji nejprve správně označil za švagrovou Marie Manrique de Lara mladší, ale následně jí přisoudil rožmberský původ. Polyxena je v tomto díle vyobrazena poměrně netradičně – jako osoba vyjednávací s Mordechajem Maiselem o splatnosti půjčky své švagrové.⁷⁷

Druhým příkladem je kniha *Strážci Dáblvy bible*. K odlišnému vyobrazení Polyxeny však tentokrát nedochází z důvodu autorovy neznalosti historických fakt. Richard Dübello ji zasadil do prostředí fiktivního příběhu, který se odehrává na pozadí počátku stavovského povstání. Z postavy Polyxeny se v této knize stává vyšinutá osobnost, která se krutostí vyrovná Alžbětě Balthoriové. Celý děj je navíc komplikovaný natolik, že se čtenář na konci knihy dozvídá, že se celou dobu ve skutečnosti nejednalo o Polyxenu, ale o její dvojče.⁷⁸ I přes toto krajně svérázné pojetí je třeba vyzdvihnout skutečnost, že autor v doslovu rozebírá, nakolik se pro účely dramatizace příběhu odchýlil od historických skutečností.⁷⁹

Nutno zdůraznit, že výše nebyla uvedena zcela všechna hlavní témata knih, ve kterých se postava Polyxeny objevuje, ale zaměřili jsme se primárně na ta z nich, která se v titulech, z nichž tato studie vychází, objevují opakovaně. Samostatným celkem jsou beletristická díla, v nichž Polyxena vystupuje jako velice výrazná, nebo dokonce hlavní postava. Prvním příkladem jsou historické romány z pera Niny Bonhardové, zejména pak *Polyxena*. Jsou však ve velké míře poplatné době vzniku a hrdinku nepopisují nikterak příznivě. Další díla, ve kterých bychom ji již většinou mohli označit za hlavní postavu,⁸⁰ jsou podstatně mladší a pohlížejí na ni, až na drobné odchylky,⁸¹ veskrze pozitivně. Právě vývoji tohoto pohledu na Polyxenu se budeme samostatně věnovat níže.

Ještě před tím se však pokusíme shrnout podoby vyobrazení její osobnosti v beletristické literatuře. Lze jednoznačně říci, že jde o záležitost mnohem složitější než pohled, který na Polyxenu z Lobkovic upírá historiografie. Ten je, jak jsme již rozebrali výše, až na drobné výjimky

77) K. ŠTORKÁN, *Zaslíbené město*. Zrození Golema, s. 59–63.

78) R. DÜBELL, *Strážci Dáblvy bible*, s. 494.

79) Tamtéž, s. 550n.

80) Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*; TÁŽ, *Marné návraty*; TÁŽ, *Nekorunovaná královna*; J. ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*; J. HANIBAL, *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic*; V. PŘIBSKÝ, *Záhadný úsměv Polyxeny z Lobkovic*.

81) Zejm. Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*.

jednotný. Skutečnost, že je její beletristický obraz rozmanitý, určuje poměrně dlouhé, přibližně stopadesátileté období, během kterého tato díla vznikala. Nelze také opomenout, že pozornost, kterou její postavě věnuje beletrie, předchází zájem historiografů. Dalším důvodem rozporů v literárním zpracování postavy Polyxeny je samozřejmě skutečnost, že se zdaleka ne všichni autoři drželi poznatků historické vědy. Následkem toho není možné dostatečně popsat všechny způsoby jejího vyobrazení – zaměříme se tedy primárně na ta, která se opakují a jsou nejvýraznější.

Literární postava Polyxeny se v jednotlivých dílech objevuje až na výjimky⁸² již dospělá. Poprvé (a také nejčastěji) bývá představena jako nevěsta.⁸³ Její první svatbě je věnován značný prostor, na rozdíl od sňatkového potenciálu. Velmi častým motivem naopak bývají důvody a vůle Polyxeny k uzavření sňatku,⁸⁴ bez výjimky se ale jedná o sňatek z rozumu. V něm někteří spisovatelé vidí sebeobětování pro rod Pernštejnů.⁸⁵ Autoři kládou opakovaně důraz také na dynastickou výhodu tohoto sňatku.⁸⁶ Dalším častým vyobrazením bývá role rožmberské vladařky. V ní je Polyxena popisována dvěma navzájem si odporujícími způsoby. V některých dílech vystupuje jako chladná, ambiciózní a nesmiřitelná katolička, která na rožmberských panstvích tvrdě prosazuje rekatolizaci⁸⁷ a udržuje četné styky s představiteli katolické a španělské strany.⁸⁸ Jindy je popsána jako rozmařilá nudící se manželka starého muže, jehož finance rozhazuje.⁸⁹ Někdy se dokonce v tomto neutěšeném manželském svazku uchýlí k navažování milostných vztahů.⁹⁰ Po smrti Viléma z Rožmberka bývá připomí-

82) Např. N. BONHARDOVÁ, *Selský mor*, s. 357.

83) Např. TÁŽ, *Polyxena*, s. 15; A. BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*, s. 142nn; V. KAPLICKÝ, *Život alchymistův*, s. 115–118.

84) Např. Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 33; J. ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*, s. 26nn; N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 151.

85) N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 155; J. ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*, s. 28; J. HANIBAL, *Vášeň a boje Polyxeny z Lobkovic*, s. 59; V. KAPLICKÝ, *Život alchymistův*, s. 115.

86) Např. J. BAUER, *Ve stínu pětileté růže*, s. 75; A. BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*, s. 143; J. HANIBAL, *Vášeň a boje Polyxeny z Lobkovic*, s. 36.

87) Např. N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 16, 114.

88) Např. Tamtéž, s. 47; J. HANIBAL, *Vášeň a boje Polyxeny z Lobkovic*, s. 165.

89) Např. A. BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*, s. 167; E. ZITKOVÁ, *Co mi báby povídaly*, s. 36. Téma utrácení rožmberských financí, byť ne v takové míře, zpracovává J. ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*, s. 51, 86.

90) F. ČEČETKA, *Dobrodruh*, s. 58–64; J. BAUER, *Poslední slovo má ďábel*, s. 64nn.

nána Polyxenina účast na manželově pohřbu,⁹¹ v otázce, zda po manželovi truchlila, se již autoři neshodnou.⁹²

V době jejího prvního vdovství se stává majetkově nezávislou a je též společensky činná.⁹³ Někteří spisovatelé se pravděpodobně nedokázali smířit s poměrně dlouhou dobou mezi smrtí Viléma z Rožmberka a Polyxeninou druhou svatbou. Ve dvou případech jí tak obstarají milence.⁹⁴ Okolnosti předcházející jejímu druhému sňatku se v jednotlivých dílech liší. Iniciativa je někdy přisuzována přímo Polyxeně,⁹⁵ jindy se jedná o určitý tlak jejího nejbližšího okolí,⁹⁶ případně se jí začne Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic dvořit sám.⁹⁷ I po svatbě s ním bývá Polyxena popisována jako všeobecně uznávaná emancipovaná společensky činná žena, která je také vzdělaná a inteligentní.⁹⁸ V některých případech jsou jí přisuzovány spíše mužské vlastnosti.⁹⁹ Zdeněk Vojtěch si je jejich kvalit samozřejmě vědom. Motivy schopnosti samostatného jednání a snaha o ovlivňování dění, včetně toho politického, se objevují napříč beletristickými díly téměř ve všech jejích životních etapách. Někdy je jí dokonce přisouzena správa rodinného majetku po smrti jejího otce, Vratislava z Pernštejna.¹⁰⁰ O dění se aktivně zajímá, případně do něj zasahuje, také v době manželství s Vilémem z Rožmberka.¹⁰¹ Méně výrazně, než by se dalo očekávat, je naopak zpracována její hospodářská činnost. Až na výjimky¹⁰² se omezuje

91) Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 75n.; N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 165; J. ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*, s. 122n.

92) A. BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*, s. 168; J. ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*, s. 119; J. HANIBAL, *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic*, s. 109n.

93) Např. Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 76, 121; N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 165; A. BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*, s. 180.

94) Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 123; J. HANIBAL, *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic*, s. 182.

95) Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 149; J. HANIBAL, *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic*, s. 197.

96) Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 139n.

97) N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 260n.

98) Např. J. BAUER, *Ve stínu pětিলisté růže*, s. 81; Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 50.

99) J. HANIBAL, *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic*, s. 170; F. MAREK, *Alchymista*, s. 175; L. RELL-STAB, *Tři léta z třiceti. Díl I*, s. 171.

100) N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 146nn.

101) Tamtéž, s. 42.; Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 50; J. HANIBAL, *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic*, s. 71.

102) Polyxeninu další hospodářskou činnost zmiňuje J. ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*, s. 165, 192.

téměř jen na již zmíněnou správu pernštejnského majetku, během které se snaží zachránit zoufalou ekonomickou situaci rodiny. O její další činnosti v této oblasti se autoři beletrie příliš nezmiňují, velkou pozornost nevěnují ani pobělohorským konfiskacím.¹⁰³

Byť se jedná o téma, pomocí kterého by bylo v krásné literatuře možné zdůraznit Polyxeninu emancipaci, s níž velká část autorů pracuje, zůstalo téměř nevyužito. Roli zde pravděpodobně sehrála skutečnost, že s Polyxeninou hospodářskou činností nebyli beletristé dostatečně seznámeni. Velká část z nich navíc neměla k dispozici historiografická díla, která by toto téma zpracovávala. Poměrně často bývá naopak vykreslena role Polyxeny jako potenciální či následně skutečné matky pokračovatele rodu. V manželství s Vilémem z Rožmberka má přinést novou naději na zajištění dědice.¹⁰⁴ Když ten nepřichází, mají k němu dopomoci alchymisté. V jednom případě se díky jejich umu Polyxeně otěhotnět podaří, následně však potratí.¹⁰⁵ Za zmínku stojí také skutečnost, že problém s početím bývá přisuzován v první řadě jí, a to i v případech, kdy měli autoři možnost nabýt informace o neplodnosti posledních příslušníků rodu Rožmberků.

Takřka ve všech beletristických dílech, ve kterých Polyxena vystupuje, bývá tematizován její katolicismus. Jak již bylo naznačeno výše, jedná se někdy de facto o náboženský fanatismus,¹⁰⁶ jindy je naopak popisována jako nábožensky velmi smířlivá,¹⁰⁷ zejména v dílech, která od konfesijních témat spíše upouštějí. Několikrát byla zpracovaná také její role ochránitelky, a to bez ohledu na vyznání potřebných.¹⁰⁸ V době krátce po Bílé hoře je též dvakrát zobrazena jako přímluvkyně. V obou případech se snaží pomoci své příbuzné Marii Magdaléně Trčkové z Lípy.¹⁰⁹

103) Z. BERÁNKOVÁ, *Marné návraty*, s. 188.

104) Např. N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 15; J. ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*, s. 23; TÁŽ, *Rozmary lásky. Poslední paní rožmberská*, s. 194; F. MAREK, *Alchymista*, s. 163; E. ZITKOVÁ, *Co mi báby povídalý*, s. 35.

105) F. MAREK, *Alchymista*, s. 262.

106) Např. N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 45–48, 61.

107) Např. J. HANIBAL, *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic*, s. 122n; V. PŘIBSKÝ, *Záhadný úsměv Polyxeny z Lobkovic*, s. 18.

108) Např. V. KAPLICKÝ, *Veliké theatrum*, s. 184; L. RELSTAB, *Tři léta z třiceti. Díl 1*, s. 172n; J. SVÁTEK, *Bitva Bělohorská*, s. 331; Z. WINTER, *Mistr Kampanus*, s. 216.

109) V. KAPLICKÝ, *Veliké theatrum*, s. 91.; A. VRBOVÁ, *Když kohout dozpíval*, s. 105.

Autoři beletrie se neshodnou ani při popisování Polyxenina vzhledu. Zajímavé je, že se do podrobnějších popisů spíše nepouštěli a informace o jejím zevnějšku bývají poměrně kusé. Nejčastěji došlo pouze k vylíčení barvy jejích očí, vlasů nebo k popsání její postavy. Nedá se však říci, že by zde docházelo alespoň k částečné shodě. Barva jejích očí se pohybuje od zelené¹¹⁰ až ke zcela tmavé,¹¹¹ její vlasy od plavých¹¹² po černé.¹¹³ Tato nejednotnost by mohla být způsobena omezeným přístupem autorů k Polyxenině portrétu – je pravděpodobné, že většina z nich měla k dispozici pouze jeho černobílý tisk a do značné míry tak musela její „barevnou“ podobu pouze odhadovat.

Spisovatelé samozřejmě přistupovali k postavě Polyxeny z Lobkovic různě. Kromě míry jejího zapojení do děje se lišilo i pojetí její osobnosti, zejména vzhledem k sympatiím či antipatiím, které se beletristé snažili u čtenářů vůči její postavě vzbuzovat. Až do padesátých let 20. století vystupuje v jednotlivých knihách spíše epizodicky a až na jednu výjimku je k ní zaujímán nejčastěji neutrální postoj. O neutrálních až pozitivních rysech v jejím pojetí lze hovořit zejména v případě děl autorů druhé poloviny 19. století. Ludwig Rellstab ani jinak významný Josef Svátek se však na Polyxenu nezaměřují natolik, aby bylo možné jejich pojetí blíže konkretizovat, jak to lze provést u některých novějších děl. Naopak v první polovině 20. století se pohledy jednotlivých autorů na Polyxenu ostřeji odlišují. Nalezneme zde jak příklady vyobrazení pozitivního,¹¹⁴ tak negativního.¹¹⁵ Situace se výrazně mění v padesátých letech. Nejen, že dojde k prvnímu obsáhlejšímu zpracování Polyxeniny postavy, ale jedná se také o velmi specifické vykreslení její osobnosti. Zásadní roli zde samozřejmě sehrál jediný možný oficiální diskurz a díla Niny Bonhardové se tak stala zářným příkladem marxistické prózy.¹¹⁶ V dílech, která jsou psána zcela zřejmým tendenčním jazykem,¹¹⁷ si Bonhardová vybrala právě posta-

110) R. DÜBELL, *Strážci Dáblovy bible*, s. 49.

111) F. MAREK, *Alchymista*, s. 173.

112) Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 33; R. DÜBELL, *Strážci Dáblovy bible*, s. 49.

113) F. ČEČETKA, *Dobrodruh*, s. 58; L. RELLSTAB, *Tři léta z třiceti. Díl 1*, s. 171; Z. WINTER, *Mistr Campanus*, s. 465.

114) Např. E. ZÍTEK, *Pomsta. Díl II*.

115) Např. F. ČEČETKA, *Dobrodruh*; TÝŽ, *Národ*.

116) Srov. J. RAUCHOVÁ, *Obraz posledních Rožmberků v literárním a filmovém zrcadle*, s. 643.

117) Např. N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 65n, 74, 210.

vu Polyxeny, aby ji transformovala do role lidového nepřítele.¹¹⁸ V souladu s dobovým postojem ke katolické církvi¹¹⁹ je zde zpracována její nesmlouvavost v konfesijních otázkách a také určité zneužívání jejího vlivu přímo příslušníky církve.¹²⁰ Do kontrastu s katolicismem zde autorka dává husitskou tradici,¹²¹ která je ztělesněna jednak utlačovanými poddanými, ale také Kateřinou z Ludanic, která vytváří jakýsi Polyxenin protipól a je popisována veskrze kladně.

V desetiletích následujících po vydání knih Niny Bonhardové se v nově vznikajících dílech literární postava Polyxeny opět omezí spíše na občasně vstupy, do děje příliš nezasahuje, celkový pohled na ni je ale o něco pozitivnější. K jejím výraznějším zpracováním dojde až v moderní době. Jedná se zejména o *Záhadný úsměv Polyxeny z Lobkovic* Vladimíra Přibského, *Konec hodokvasu Zory Beránkové*, *Vášně a boje Polyxeny z Lobkovic* Jiřího Hanibala a také poslední vydané dílo *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky* Jaroslavy Černé. Tito autoři pohlíží na Polyxenu vcelku pozitivně. Byť již nejsou vázáni dobovými pravidly, někteří z nich z části přejímají starší zpracování, což bude dále blíže vysvětleno. Pokud se tato díla od starších něčím výrazně odlišují, je to zajisté zakomponování modernějších témat do děje, v čemž lze spatřovat snahu přizpůsobit se současnému čtenáři. Autoři se takto otevřeněji zabývají například sexualitou, více také zdůrazňují osobní vztahy jednotlivých postav. Do pozadí naopak ustupují v moderní době hůře uchopitelná témata, jako konfesijní problematika nebo také širší politické souvislosti.

Využití historiografických prací, pramenů a dalších děl v beletrii zachycující postavu Polyxeny z Lobkovic

Většina beletristických děl, ve kterých Polyxena z Lobkovic jako literární postava vystupuje, se nicméně alespoň v základu snaží přibližně držet poznatků historiografie. Je tedy vhodné blíže prozkoumat právě to, odkud jejich autoři čerpali informace. Zaměříme se při tom primárně na

118) Tématu nepřítele se podrobněji věnuje Denisa NEČASOVÁ, *Obrazy nepřítele v Československu 1948–1956*, Praha 2020.

119) Srov. Tamtéž, s. 133–157.

120) Např. N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 45–48, 61.

121) K postoji komunistů k husitství blíže Jan RANDÁK, *V září rudého kalicha*, Praha 2015, s. 84n.

původ informací o Polyxeně. Ne vždy jej lze určit s jistotou. Je poměrně těžké nalézt konkrétní zdroj, a to zejména v případech, kdy se autoři beletrie rozhodnou využít pouze obecně známé poznatky, případně když se Polyxena v některých dílech objevuje spíše epizodicky. Ani v případech, kdy se původ těchto informací zdá zřejmý, si jím nemůžeme být zcela jisti, například proto, že v některých románech opakovaně došlo k přejímání informací (a někdy dokonce celých pasáží) z dříve vydaných beletristických děl. Než se právě na ně zaměříme, budeme věnovat pozornost případům, kdy autoři při své tvůrčí činnosti čerpali poznatky konkrétních historiografických prací a také pramenů.

Mezi spisovateli jsou jednoznačně nejvyužívanějším dílem *Ženy české renesance* Josefa Janáčka. A není se čemu divit. Janáčkovu dílo je díky někdy až beletrizujícímu způsobu, kterým je napsáno, velice čtivé. Nutno podotknout, že byť se i tento způsob historické práce setkal z vícero důvodů s kritikou,¹²² beletristictví autoři Janáčkových literárních kvalit často ani zdaleka nedosahují. Inspirací *Ženami české renesance* lze v krásné literatuře najít poměrně velké množství. V některých případech se jedná o parafrázování konkrétní pasáže, případně o využití podobných či stejných slovních obrátů. Setkat se ale lze i s téměř doslovnými přepisy.¹²³ Nejméně v jednom případě bylo využito též dílo *Královny, kněžny a velké ženy české* Karla Stloukala, ze kterého byla pravděpodobně přepsána citace z pramene.¹²⁴ V novějších dílech zaměřených na poslední příslušníky rodu Rožmberků je patrný vliv historiografických prací zejména v celkovém pohledu na Polyxenu. Jedná se ale o natolik obecné informace, že nelze určit, ze které konkrétní práce byly čerpány. Za zmínku stojí také Jiří Hanibal, který na konci své knihy uvádí seznam využití literatury.¹²⁵ Modernější odborné historické práce zůstaly ve velké části beletrie nevyužity, a to zejména proto, že zájem spisovatelů o postavu Polyxeny předběhl vznik moderních odborných výzkumů. Nejnovější a zároveň nejkomplexnější

122) K problematice Janáčkovy práce blíže Marie KOLDINSKÁ, *Mezi strízlivostí a dramatickostí. K literárním, psychohistorickým a filozofickým rovinám tvorby Josefa Janáčka*, Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny 1–2, 2003, s. 83–101.

123) Srov. V. PERNICOVÁ, *Beletristický obraz Polyxeny z Lobkovic od 19. století do současnosti v kontextu české historiografie*, s. 47–54.

124) Karel STLOUKAL, *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha² 1941, s. 269; Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 324.

125) J. HANIBAL, *Vášeň a boje Polyxeny z Lobkovic*, s. 279.

práce zabývající se Polyxenou až na výjimky¹²⁶ nemohli ještě mít autoři beletrie k dispozici. Odlišným případem je však poslední vydané dílo, ve kterém Polyxena vystupuje. Jaroslava Černá čerpala při tvorbě románu *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky* z vícero historiografických prací. Nelze s jistotou určit, jestli pracovala i s *Ženami české renesance*, nebo zda informace a formulace odpovídající Janáčkovu dílu nečerpala z jiných odborných historických prací či dříve vydaných románů. Stejně tak je tomu u případného využití pramenů. Za jisté lze naopak považovat zjištění, že při své tvorbě měla k dispozici díla Marie Ryantové¹²⁷ a Pavla Marka.¹²⁸

Využití pramenů je mezi spisovateli poměrně neobvyklou záležitostí. Nalezneme ho v románech Niny Bonhardové, která měla k dispozici ještě velmi omezené množství sekundární literatury. Kromě studií pramenů z rožmberského archivu¹²⁹ čerpala i ze starší edice Březanových *Životů posledních Rožmberků*.¹³⁰ Přestože pracovala s omezenějším množstvím pramenů než moderní historici, odchyluje se od nich v porovnání s dalšími beletristickými díly velmi málo. Historické nepřesnosti lze tedy najít zejména tam, kde Bonhardová pravděpodobně neměla dostatek informací. V některých případech je naopak velice pravděpodobné, že čerpala z to- tožných pramenů jako moderní historiografie.¹³¹ Specifickým využitím pramene je podrobný popis Polyxenina vzhledu na základě jejího nejznámějšího portréty.¹³²

Častějším, než by se dalo očekávat, je u spisovatelů hledání inspirace ve starších beletristických dílech. Nejedná se bohužel pouze o využívání

126) Z novějších děl mohli mít autoři beletrie vydané v rozmezí let 2009–2016 k dispozici pouze P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*.

127) Z díla M. Ryantové čerpá zejm. obecnější informace, lze ale nalézt i konkrétní shody, např. J. ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*, s. 131, 136; M. RYANTOVÁ, *Polyxena z Lobkovic. Obdivovaná i nenáviděná první dáma království*, s. 228.

128) Z děl Pavla Marka čerpá zejm. informace o vztahu obou manželů (a následně také jejich vztahu k synovi), vzájemné oslovování manželů v dopisech a také obsah jejich vzájemné korespondence např. J. ČERNÁ, *Polyxena z Lobkovic. Vzácný dar ryzí lásky*, s. 145; P. MAREK, *Pernštejské ženy*, s. 257.

129) Nina BONHARDOVÁ, *Tanec rabů*, Praha³ 1981, s. 260.

130) K dispozici mohla mít např. edice z let 1847 nebo 1941, V. BŘEZAN, *Poslední Rožmberkové*; V. BŘEZAN, *Wacslawa Březana Żywot Wiléma z Rosenberka*.

131) Shodu lze nalézt zejm. s dílem P. Marka např. u vzájemného důvěrného oslovování manželů, N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 428; P. MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa*, s. 26; P. MAREK, *Pernštejské ženy*, s. 261.

132) R. DÜBELL, *Strážci Dáblovy bible*, s. 216.

shodných motivů,¹³³ ale o doslovné přepisování pasáží. Totožný je z velké části popis svatby Polyxeny s Vilémem z Rožmberka v románech *Ve stínu pětileté růže*¹³⁴ a *Poslední láska Petra Voka*.¹³⁵ Dalším takovým příkladem jsou knihy Zory Beránkové, zejména *Konec hodokvasu*. V něm se objevují doslovně přepsané pasáže nejméně ze dvou dalších románů.¹³⁶ Zajímavé je, že následkem toho v jednom dochází k rozporu se smyslem autorčina původního textu.¹³⁷ Zora Beránková se v *Konci hodokvasu* ale nezaměřuje pouze na postavu Polyxeny, nýbrž poměrně široce popisuje aristokratickou předbělohorskou společnost. Otázkou tedy je, zda jsou zcela původní alespoň ty části knihy, ve kterých Polyxena nevystupuje. *Konec hodokvasu* byl nicméně kritiky přijat velmi příznivě, Beránková za něj dokonce získala cenu Františka Langera.¹³⁸ Za zmínku také stojí, že dílo z pera stejné autorky *Nekorunovaná královna*, které se zaměřuje pouze na Polyxenu, je z velké většiny pouhou kompilací pasáží z *Konce hodokvasu* a *Marných návratů*.

Najdou se ale i tací autoři, kteří se buď záměrně v zájmu větší dramatizace děje, nebo z prosté neznalosti od poznatků historiografie výrazně odchýlili. Nejjasnějším a pravděpodobně i nejčastějším příkladem toho je opakované vyobrazení Polyxeny jako milenky.¹³⁹ Další výrazné nepřesnosti lze nalézt při snaze vylíčit Polyxenin náboženský fanatismus. Jak bylo již popsáno výše, opakovaně se tak účastní staroměstské exekuce nebo se snaží o provádění rekatolizace na rožmberských panstvích. Existují ale i tituly, v nichž autoři historickou realitu úmyslně zcela opouštějí.¹⁴⁰

133) Stejně motivy jako Z. Beránková využívá následně i J. Hanibal. Jedná se např. o vyobrazení Polyxeny jako milenky, motivy nemanželského těhotenství nebo potratu.

134) J. BAUER, *Ve stínu pětileté růže*, s. 109.

135) A. BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*, s. 143.

136) Některé pasáže jsou téměř totožné s částmi děl N. Bonhardové a E. Zítka, Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 50; N. BONHARDOVÁ, *Polyxena*, s. 42nn. a Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 315n; E. ZÍTEK, *Pomsta. Díl II*, s. 108nn.

137) Konkrétně ohledně naplnění či nenaplnění Polyxenina prvního manželství Z. BERÁNKOVÁ, *Konec hodokvasu*, s. 43, 50.

138) MF DNES, *Langerovu cenu má rudolfínský román* [online], 2005 [citováno dne: 27. 9. 2024]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/langerovu-cenu-ma-rudolfinsky-roman.A050318_202109_literatura_kot.

139) Kromě již výše popsaných příkladů naváže milostný poměr také s Petrem Vokem, a to na popud jezuitů A. BŘEZINOVÁ, *Poslední láska Petra Voka*, s. 172–175, 182nn.

140) R. DÚBELL, *Strážci Dáblovy bible*; K. ŠTORKÁN, *Zaslíbené město. Zrození Golema*.

Nejen v souvislosti s inspirací beletristů již dříve vydanými publikacemi se nabízí otázka, která díla se podílela na formování obrazu Polyxeny nejvíce. Jak bylo již zmíněno výše, některé romány se dočkaly opětovného vydávání a různila se též výše nákladů jednotlivých titulů. Opomenout nelze ani odlišnou míru zapojení postavy Polyxeny do děje, které se pohybuje od epizodického vystoupení až k románům, v nichž je vyobrazena jako hlavní postava. Je tedy jasné, že se na utváření celkového obrazu Polyxeny nemohly podílet stejnou vahou. Zároveň ale není u velké části děl možné s jistotou určit, jak velký je jejich vliv ve vztahu k ostatním titulům – pokusíme se tedy upozornit alespoň na ta, která se na obrazu Polyxeny podílela nejvíce. Jistě se jednalo o romány z pera Niny Bonhardové. Ty nejen, že vycházely opakovaně ve velkých nákladech, ale, jak bylo výše představeno, také v některých případech do velké míry ovlivnily práce později tvořících beletristů.

Závěrem

Osobnost Polyxeny se tedy do beletristické literatury zapsala více, než by se dalo očekávat. Zájem romanopisců o její postavu se navíc projevil mnohem dřív, než na ni začala ve větší míře cílit historiografie. Pohled krásné literatury na Polyxenu je sice nejednotný, lze ale nalézt opakující se témata a motivy. Zatímco moderní historici se věnují celému jejímu životu (samozřejmě s intenzitou odpovídající dostupným pramenům), v beletrii bývá opomenuto Polyxenino dětství a stáří. To je pravděpodobně způsobeno neznalostí autorů a také menší literární atraktivitou těchto životních stádií. Dalo by se říci, že se spisovatelé obecně zaměřují více na témata blízká současnému čtenáři. Výrazně méně zpracovávají například konfesijní problematiku. Polyxena je v jejich podání sice emancipovanější a samostatnější, do pozadí ale ustupují otázky, ve kterých se u ní určitá emancipace ve skutečnosti projevila – jedním z příkladů je její hospodářská činnost. Vyobrazování Polyxeny se samozřejmě během celého sledovaného období proměňovalo, což bylo zapříčiněno hlavně širšími společenskými a politickými okolnostmi časových úseků, během nichž beletristická díla vznikala. Inspiraci pro svou práci hledali autoři beletrie nejen v odborných historických pojednáních a pramenech, ale také v dílech svých předchůdců. V této studii jsme se pokusili popsat vztah historiografie – beletrie

na konkrétním příkladu. Lze ale očekávat, že v pohledu na Polyxenu může v budoucnu docházet ke změnám. Nejnovější dílo, v němž se objevuje (do konce jako hlavní postava), bylo vydáno na konci září roku 2024 a je pravděpodobné, že se tato žena bude i nadále těšit jak pozornosti historiografů, tak beletristů. Rozhodně se tedy nejedná o uzavřenou kapitolu.

Bc. Veronika Pernicová

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
studentka navazujícího magisterského programu
veronika.pernicova@email.cz